

| A testi büntetés Magyarországon

Nyugat-európai befolyás alatt keletkezett első törvénykönyveink a *testcsonkítás*nak szinte valamennyi válfaját ismerik. Szent István a hitszegőt *keze levágatására*, a rágalalmazót *nyelve kimetszésére* ítélte. Korai feudális jogunkban magálapítható tehát úgy a tálíó, mint a tükröző elv jelenléte. A tolvaj szolga büntetésénél a megbélyegzésre való törekvés dominált: az első elkövetésnél *orrlevágás*, a másodiknál *füllévágás* a büntetés. Megjegyzendő azonban, hogy a szankciók vagylagosak, megváltásukat a jogalkotó még a szolga esetében is lehetővé tette. A *megvakítás* retorziója Lászlónál bukkant föl. Egy esetben ezt még Kálmán is átvette, de azután egyetlen, általunk ismert Árpád-házi uralkodó kezéből sem került ki ilyen büntetéseket tartalmazó dekrétum. Ez természetesen nem jelenti, hogy a bírói gyakorlat ne élt volna velük.

A XIV–XV. században hazánk királyai egyes rendkívüli esetektől eltekintve, kifejezetten tiltották büntetésként a testrészelevágást. Zsigmond¹ így írt: „... egyáltalán semmiféle bíró vagy igazságszolgáltató vagy országunk bármely más előkelője se merje akármiféle népeinknek és országlakosinknak tagjait megcsonkítani vagy elmetszeni, ezt tenni jogukban ne álljon. Kivéve egyedül azokat, akiknek erre annak rendje szerint királyi hatalmunkat adtuk.” Kifejezetten büncselekménynek nyilvánította a testcsonkító büntetés alkalmazását, ha a bíró nem rendelkezik tőle magától erre vonatkozó külön engedéllyel.

II. Ulászló² dekrétuma pedig a következőképpen fogalmaz: „A testcsonkítók és szemkivájók, kivéve a bánokat, vajdákat és másokat, akik tisztséget viselnek és az ország végvidékeit tartják kezükön . . .” hűtlenség³ vétkében bűnösök. Jagelló Ulászló továbblépett elődjéhez képest. A testcsonkító büntetést alkalmazók nem egyszerűen a hatalmaskodás bűnébe estek, hanem a legsúlyosabb büncselekményt a fej- és jószágvesztéssel büntetendő hűtlenséget követték el. E rendelet arra utalt, hogy Zsigmond óta — dacára a törvényi tilalomnak — nem sikerült a véres gyakorlatot korlátozni. Az állam kénytelen volt az országos jogpolitika szintjére emelni a testcsonkító büntetések elleni fellépést.

Köztudott, hogy Werbőczy István⁴ a középnemesei érdekek szószólója volt. Műve, a *Tripartitum*⁵ a köznemesi ideológia összefoglalása, a nemesi jogkompiláció⁶ terméke. Nem állhatott szándékában mélyen beavatkozni az úriszékek, a

¹ Zsigmond (Luxemburg) 1387-től magyar király, később 1361 és 1437 között német-római császár

² II. Ulászló (Jagelló) cseh uralkodó, 1490-től haláláig, 1516-ig magyar király

³ hűtlenség = általában az ország és a király személye ellen elkövetett büncselekmények átfogó köre. Zsigmond és a Jagellók a hűtlenség fogalma alá vont büntettek körét egyre bővítették. Ide sorolva immáron más természetű, de rendkívül súlyos következményekkel járó, veszélyesnek tartott magatartásokat pl. eretnokség, oklevél-hamisítás, gyűjtogatás is

⁴ Werbőczy István, ítélmester, királyi személynök, rövid ideig nádor majd kancellár, a XVI. század egyik legnagyobb hatású jogtudósa

⁵ *Tripartitum* = Hármaskönyv, a Dózsa-féle parasztháború leverésével egy időben elkészült Magyarország első, nemesi jogot kompiláló szokásjogi gyűjteménye

⁶ jogkompiláció = a jogszabályoknak összegyűjtése: új szabály alkotása nélküli összefoglalás, elrendezés

földesúri bíraskodás működésébe, de a realitással kénytelen volt számolni, a törvényhozási akarattal összhangban ő is föllépett a kegyetlenkedések ellen. „A polgárok a nyilvános gonosztevőket büntetteikhez képest megfenyíthetik és megbüntethetik, de senkit meg nem csonkíthatnak.” Szavaiban megfogalmazódott az elkövetkezendő évszázadok tendenciája: a barbár büntetések mellékbüntetéssé szorultak vissza, és élük általában az ún. nyilvános gonosztevők ellen irányult.

Sem a Hármaskönyv, sem a dekrétumok nem tudták a véres törvénykezési gyakorlatot megváltoztatni. A csonkítások száma nem csökkent, inkább nőtt. A főbüntetesként kiszabott, testrészt eltávolító büntetések visszaszorultak egy jól körvonalazható területre. A testi fájdalom okozásán túl céljuk a megszegyenyítés volt, s nem a munkaképesség csonkítás általi csökkentése. Mindennapos a „nyelvkivonás”. Esztergom vármegye még 1646-ban is „nyelve kimetszésével” rendelte büntetni statutumában⁷ a káromkodást. Elterjedt megbélyegző csonkítás volt az *orrlevágás*. Gömör vármegye 1609-ben a házasságtörők orrcimpáját távolította el, és még 1791-ben is gubernális⁸ körlevélre volt szükség, hogy az Erdélyi Fejedelemség területén megszűnjék az orrlevágás szokása. Meglehetősen ritkán fordult elő olyan súlyos csonkító büntetés, mint ami a mándoki úriszéken dívott: „mely házas ember mással latorkodik, a pellengérben szegezzék a szerszámát, és egy sarlót adjanak a kezébe, hadd metssze el ő maga”.

Már említettük azt a tendenciát, mely hazánkban is erőteljesen érvényesült. A csonkítás főbüntetésből egyre inkább visszaszorult a súlyosbító mellékbüntetés pozíciójába. Az ítéletek nagy többségében a testi sanyargatás a halálbüntetés mellett jelent meg. Bírák sora rendelte el, hogy a gonosztevő kerékbetörése előtt „megcsigáztassék”⁹, halála előtt *megkínóztassék*, a végrehajtást megelőzően pedig két szál szíjat vonjanak „a nyakától fogva egészen a talpáig” belőle.

A *fenyítő büntetések* köre jóval gazdagabb a csonkításokénál. A retorzió e nemében tág lehetőség nyílt ugyanis a bírói szabadság deklaratív megnyilvánulására. Az esetek nagy többségében a verés mennyiségére, de alkalmanként még változatára sem utalt az írott jog. A fenyítő büntetések önálló alakzatának legtipikusabb formája a testre történő fizikai ráhatás és fájdalomokozás, az ütlegelés valaminő formája. A *verésben* élt tovább a testi büntetések főbüntetési jellege; a korbácsolás, seprűzés, vesszőzés, pálcázás legalább olyan gyakran jelentek meg főbüntetesként, mint a csonkítások mellékszankcióként. Mivel a jog a verés mértékét a rendeletekre és a bírói gyakorlatra bízta, a csapások számát a végrehajtó eszközök és a helyi szokások befolyásolták. Ily módon vármegyénként, városonként rendkívül eltérő volt a gyakorlat. Például Vas vármegyében (1882) a csapások számának felső határa 24, Bereg vármegyében (1878) pedig 80 volt, de Pest-Pilis-Solt megyében (1667) az 500 ütés sem ment ritkaság számba.

A testi fájdalomokozásnak még számos esetét ismerték. A *szijhasítás* során az elítélt hátából meghatározott számú bőrcsíkot hasítottak ki, az *éheztetés* és a böjt szintén a test sanyargatásának eszköze volt. Ez utóbbi Szent István törvényeiben még önálló büntetesként is szerepelt. (Ha valakit felelősnek találtak rokona gyónás nélküli elhalálozásában, a pap értesítésének elmulasztásáért böjtölésre ítélték.) Ennek időtartamát általában egy hétben határozta meg István, gyakran azonban csak a kánonjog szabályozta az éhezés idejét. Később az éheztetést a börtönök fenyítő eszközei közé sorolták és mint súlyosbító mellékbüntetést alkalmazták. Naponta „... három falat kenyérmél és három ital víznél több ne adassék neki.” Tudniillik a káromkodónak, kit főbüntetesként három napra kikötöt-

⁷ statutum = szabályrendelet, a törvényhatóságok, az ún. helyi szervek (vármegyék, szabad királyi városok, kiváltságos kerületek) jogszabályai

⁸ gubernális = kormányzói, kormányzósági

⁹ megcsigázás = a test tagjainak szétfeszítésére alkalmas csigarendszerrel történő kínzás, a kínvallatás egyik legáltalánosabb eszköze

Különféle testi büntetések

tek. (Egyes szerzők még a szeszes italtól való eltiltást is a büntetések közé sorolták, mint testsanyargató szankciót.)¹⁰

A testfenyítő büntetések jelentős része *összefonódott más büntetésfajtaival*. Így például a kiseprűzés három szankciót tömörített. A fájdalomkókozó verésen túl figyelemre méltó volt megbecstelenítő hatása, hisz az elítéltet végigkergették az utcákon, de magába foglalta a helyséből való kitiltást is. A *nyűgvas* (nyakas, kurtavas, farkasguzs) helyhez kötve az elítéltet, felfogható szabadságkorlátozásnak, ugyanakkor mivel a testet természetellenes helyzetbe kényszeríti, súlyos testi büntetés is. A *szégyenkő* hasonló ehhez; becsületvesztő jellege mellett testsanyargató funkciója is erős. A „keresztrefeszítés” (tulajdonképpen *kikötés*) a pellengér és a nyűgvas elegye: megszégyenítő és testi büntetés egyszerre. A meztelenül gendára ültetett elítélt keresztülvonulása a városon az ún. *bakhúzás* a fájdalom és a megszégyenülés keveréke.

A *megbélyegzés* és a kopasztás mint stigmatizáló szankció már az Árpád-kori törvényhozásban ismert. Akkoriban a feltüzesített templomkulccsal nyomtak bélyeget a bűnösre. A visszaesés jelölésére, továbbá néhány speciális bűnözési ág (lásd lóelkötés, nagy arányú lopás, becsstelenség, paráznaság) nyilvánvalóvá tételére szorítottok a megbélyegzés. A hóhérok vagy saját, ilyen célra rendszeresített billogot alkalmaztak, vagy mint Túróc vármegyében például a kéjhölgyeket (ősi szokás szerint) a vármegye pecsétjével bélyegezték meg. A *kopasztásnak* ugyanez

¹⁰ Rendkívül nehezen talált magának utat a büntetések között a munka. A hadseregben korán alkalmazott szankciónak számított a sáncmunkára vezénylés. A XVIII. században az államhatalom a halálbüntetés helyett a kényszermunkát, a hajóvontatást ajánlotta büntetésként a törvényhatóságoknak. A közterületeken végzett közmunka is ismert volt. Ezek a munkafajták testi büntetésnek számítottak, s vajmi kevés közülük volt a később kialakult börtönbéli munkáltatáshoz, a nevelő jellegű munkához.

a funkciója, bár következményei enyhébbek. Általában a paráznság valaminő formájának megtorlására szolgált. Istvánnál például a szolgálólányával paráználkodó szabad férfi büntetése (aki tettével saját társadalmi rétegét is lealacsonyítja a szolgálók szintjéig). A XVII—XVIII. században nyilvánvalóan a céda fehérnép megkülönböztetésének eszköze. Körmöcbányán a könnyűvérű lányoknak a hajfonatát távolították el. Árva vármegyében pedig a házasságon kívül megesett lányok haját kopaszították le. Lényegében tehát a szajhálkodás mellékbüntetése.

De utal a kopaszság a visszaesésre, a büntetett előéletre is. Például a börtönből szabadult férfiak haját és bajuszát levágták. Előfordult, hogy a szabadon bocsátott megkopaszított fejét maró szerrel bekenték, hogy az új szőrzet lassan nőjön. Zemplén vármegye például 1656 őszén az előírásokat megszegő (pl. becstelen személyeket összeadó, vagy parázna anyák gyermekeit megkeresztelő) rutén papok szakállát távolította el.

Árpád-kori törvényeinkben szereplő testi büntetések

Megnevezés	István	László			Kálmán	
	II. dekrétuma	I. dekrétuma	II. dekrétuma	III. dekrétuma	I. dekrétuma	II. dekrétuma
verés	1	1	—	—	—	—
vesszőzés	1	—	1	—	—	—
ostorozás	2	—	1	—	—	—
megvakítás	—	—	2	3	1	—
nyelvkivágás	1	—	—	1	—	—
füllevágás	1	—	—	—	—	—
orrlevágás	1	—	4	—	—	—
kézlevágás	1	1	—	—	—	—
táliós csonkítás	1	—	—	—	—	—
megbélyegzés	1	—	—	—	—	1
kopaszítás	2	—	1	1	1	—
bőjtölés	8	1	—	—	—	—

A testi büntetések visszaszorulása

A felvilágosult abszolutizmus igazságügyi kormányzata megpróbált gátat vetni a testi büntetések parttalan alkalmazásának. A bécsi udvar politikusainak hamar rá kellett döbenniük, hogy ezt az egyik legnépszerűbb (leggyorsabb, legolcsóbb és kellőképpen elrettentő), ugyanakkor a leggyakrabban alkalmazott szankciót nem tudják kiiktatni a büntetési rendszerből. Így módon a korlátozás, a fokozatos visszaszorítás mellett döntöttek.

Mária Terézia és II. József eredményre nem vezető tiltásai után az 1791:43. törvénycikk már a halálbüntetéssel azonos súlyúnak tartja a 100 bot kimérését. Ki nem mondottan ebben határozta meg tehát a botbüntetés felső határát. Előírta azt is, hogy alkalmazásánál figyelembe kell venni a bűnös előéletét, neveltetését, egészségi állapotát, testalkatát és korát, vagyis differenciálni kellett a feltételek figyelembevételével. Ezzel egy időben rendeletek írták elő az orvosi vizsgálatot is, amely alkalmanként csökkenthette vagy kizárhatta a kiszabott ütlegelések fogatosítását.

1819-ben már országosan egységes szabályozásra készülődött a kormányzat, fölhívta az összes törvényhatóságokat a botbüntetések, és egyéb ütlegelések központi bejelentésére. 1820-ban a kihágásokra kiszabható ütések számát 12-ben maximálták, és jegyzőkönyvvezetésre kötelezték a hatóságokat. Az elkészült jegyzőkönyveket pedig be kellett mutatni az ügyészi hivatalnak. Az 1836:17. articulus

¹¹ angarica = a több részletben végrehajtandó botütés egy alkalommal fogatosítható része

Az ujjak levágása

A keblek levágása

az angaricákat¹¹ negyedéves periódusokra osztotta, a korbácsütések számát pedig 25-ben maximálta.

A testi büntetések visszaszorításának másik módszere az ütlegelhetők körének szűkítése volt. A rendelkezések nyomán nem lehetett testfenyítések alá vonni sem nemeset, sem ezzel egy tekintet alá eső honoráciort,¹² sem országrendiséggel bíró szabad királyi városi polgárt. A XVIII. században már a honorácior pályára készülő akadémiai ifjúság sem verhető büntetésképpen. 1848 újabb réteget, a nemzetőrség tagjait emelte ki a fenyíthetők köréből.

A neoabszolutizmus idején dolgozó Országbírói Értekezlet újabb lépést tett előre az ütlegelés mint büntetés fölszámolása felé: a Királyi Kúria gyakorlatára hivatkozva mindazok számára eltörölte a testi büntetést, akik az 1848:5. törvénycikk értelmében jogosítottak voltak politikai jogok gyakorlatára. Ezzel egy időben a büntettek megállapítható büntetések közül is kivették a testi szankciót. Ezt később csak a mezőrendőri kihágások esetében és a gazda-cseléd viszonyban alkalmazták.

1868 újabb enyhülést hozott: megszüntették a hadsereg testi fenyítését, 1869-ben az igazságügy-miniszter az állami fegyintézetekre nézve is tilalmat rendelt el. A képviselőházban 1869-ben előterjesztett törvényjavaslat már teljes egészében megszüntette volna a testi fenyítést, ha formai kérdéseken, a főrendi ház és a képviselőház nézeteltérésein, nem bukott volna meg a plánum.

A végül is a törvényerőre emelkedett büntetőkódex, az 1878:5. törvénycikk büntetési rendszere már sem főbüntetésként, sem mellékbüntetésként nem ismer- te a testfenyítő büntetést. Ugyanakkor a Btk. 5. §-a alapján kibocsátott igazság-

¹² honorácior = nem nemesi származású értelmiségi

ügy-miniszteri rendelet a szabadságvesztésüket töltő elítéltekkel szemben lehetővé tette a fegyelmi fenytékként való alkalmazását. Ismeretes, hogy a kódex általános része 1954-ig hatályban volt.

A kiegyezés utáni korszak büntetőpolitikája — mint már mondtuk — száműzte a büntetési rendszerből a testi büntetéseket. A büntetési rendszer gerincét alkotó szabadságvesztés-büntetés végrehajtása során viszont fegyelmi fenytésként meghagyott olyan formákat, amelyek testi szankcióknak minősíthetők. Ilyen a fegyházban, börtönben és fogházban egyaránt alkalmazható *lábbilincs* és *karperec*, a fegyházban és börtönben használható *kurtavas*, *kényszeröltöny* és *leláncolás*. A negyedik végrehajtási fokozatban — az államfogházban — természetesen nem ismertek ilyen testi fenytést. Hisz tudjuk, hogy a szabadságelvonás e formája a kiváltságosok számára „szalonképessé tett intézmény” volt.

Fegyházban és börtönben a lábbilincs határozatlan ideig, a karperec pedig fegyházban három, a börtönben két hétig volt alkalmazható. A fogházban mindkettőt csak a „legszükségesebb ideig” lehetett igénybe venni. A kurtavas fegyházban naponként hat órán át, börtönben 4 órán keresztül, a fegyházban tíz napig, a börtönben pedig egy hétig volt alkalmazható. A kurtavas a láb- és kézfejek összeláncolását jelentette, ezért éjjel mindkét fokozatban le kellett venni az elítéltről. Kényszeröltöny és leláncolás — idézve az egykorú igazságügy-miniszteri rendeletet — „csak bűz indulatúaknál és dühöngőknél alkalmazható addig, míg megfektetnek”.

A testi büntetés magyarországi története ezzel azonban korántsem zárult le. 1920-ban egyszerre két törvény is felelevenítette főbüntetésként a botbüntetést: így az árdrágító visszaélésekről szóló 15., és a vagyon, az erkölcsiség és a személy büntetőjogi védelméről rendelkező 26. törvénycikk. Felnőttekre botozást, fiatalokúra vesszőzést írtak elő. „A botbüntetések száma felnőtteknél tíznél, fiatalokúra ötnél kevesebb és huszonötnél több nem lehet. Ha a botbüntetés, tekintettel az elítélt egészségi állapotára egészen vagy részben végre nem hajtható . . . egy-egy botütés helyébe három naptól egy hónapig terjedő szabadságvesztés-büntetés állapítható meg.” E jogszabály felháborította a hazai közvéleményt, melyhez nem kis mértékben a külföld is csatlakozott. Jogtörténeti kézikönyvünk erre utal, amikor megjegyzi, végül is nem alkalmazták a büntetésnek ezt az ősi, barbár formáját.

Így a testfenytő büntetések (főként a verés) kikerülve a hatályos büntetőjogból, csupán a büntetésvégrehajtási gyakorlat fenytő eszközeiként éltek tovább. A felszabadulást követő időkben, rövid ideig (természetesen csak a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása keretében) még — tovább léteztek bizonyosfajta, a Monarchia idejéből származó testi fenytések; mint a lábbilincs, kurtavas, karperec. Az első korlátozás 1947-ben jelent meg, amikor a kurtavasfenytést kizárólag fegyencekkel és rabokkal (tehát a fegyházak és börtönök lakóival) szemben engedte meg a jogszabály, de csak nappal és igen súlyos rendzavaró cselekmény esetén. Minekutána az eredeti dualizmuskori szabályzat sem rendelkezett másképp, okkal lehet következtetni arra, hogy a két világháború közti korszak végrehajtásában súlyosbodtak a fegyelmi fenytések. Ezekhez képest a „visszatérés” is jelentős enyhítésnek számíthatott. A jogi rendelkezéseket áttekintve azonban meg kellett állapítanunk, ennek nincs nyoma.

Csupán, 1948-ban törölték a fegyelmi fenytések köréből „az embert lealacsonyító, fizikai szenvedést okozó fenytési eszközöket: a leláncolást, a lábbilincs használatát”. Az említett igazságügy-miniszteri utasítás az egyéb fájdalomt okozó szankciókról (bilincs, kényszeröltöny stb.) nem szólt. Azt sem lehet tudni, hogy a jogszabály mennyiben valósult meg a gyakorlatban. A Belügyminisztérium felügyelete alá került büntetésvégrehajtási gyakorlatról vajmi kevés hozzáférhető ismeretforrásunk van. Az viszont közismert, hogy még a belügy égisze alatt ki-

Kézlevágás és pénzbüntetés

adott, 1955-ös Büntetésvégrehajtási Szabályzat mellőzött minden fizikai fájdalomkozással járó fenyítést. Így több, mint három évtizede jogilag megszűnt még a büntetésvégrehajtás fenyítési rendszerén belül is a testi jellegű szankció.¹³

A testi büntetések végrehajtása

A csonkítások hatása nem a végrehajtás aktusában (például a kéz lecsapásában), hanem a testrészt — mindenki számára nyilvánvaló okból bekövetkezett — hiányában érvényesült. A megcsonkított elkövető haláláig járt-kelt az emberek között, mutatva élő tanúságképpen a büntető igazságszolgáltatás állandó jelenlétét. Ezért a csonkító büntetések nyilvános végrehajtása nem is volt annyira központi kérdés, mit a testi büntetéseké. (Ez persze nem jelenti, hogy a középkorra jellemző nyilvánosság szempontja csorbát szenvedett volna.)

A múltó fájdalmat okozó fenyítő büntetések elrettentő hatása viszont kifejezetten végrehajtásának lealacsonyító jellegében, külsőségeiben rejlett. Az 1791:67. törvénycikkkel kiküldött Deputatio Jurdica¹⁴ tervezetében, mely négy esztendeig készült, és számos haladó burzsoá elvet illesztett rendszerébe, a következőképpen vélekedett a verésről. Ha „ütleg-büntetést, avagy egyéb, nyilvánosan végrehajtandó büntetést kell a bűnösre kimérni . . . az ítéletet . . . ki kell előzőleg hirdetni a nép anyanyelvén”. Vagyis szinte kötelezőnek tartotta a hírverést, a minél nagyobb érdeklődő tömeg egybetoborozását az „ünnepi” eseményre, mely ér-

¹³ A hatályos Büntetésvégrehajtási Szabályzat Országos Szabályzata az elítéltek ellenszegülésének leküzdésére meghatározott kényszerítő eszközök (testi kényszer, könnygázcserő-palack, bilincs, gumibot- és fegyverhasználat) alkalmazását teszi lehetővé. Ezek a megoldások azonban nem büntetésként, csupán a rendfenntartás érdekében vehetők igénybe

¹⁴ Deputatio Jurdica = Jogi Szakbizottság

A megbélyegzésnél alkalmazott billogok

dekesség és nevelő célzatú kioktatás egyidejűleg. Tanulságos az is, hogy az ország jeles jogtudósai által elkészített projectum¹⁵ az „ütleg-büntetést” természet-szerűen kötötte össze a nyilvánosságot igénylő végrehajtással.

A XIX. század harmincas évei hoztak némi változást: a törvényhatóságok egy része bevezette az ún. „intramurán”¹⁶ végrehajtást, vagyis a nyilvánosság részleges, illetve teljes kizárását. Ilyenkor az ütlegek kiosztásának helyszíne a városháza, vármegyeháza, a törvényszék épülete vagy a fogház. Ezek udvarán, folyosóján néhány hivatalos személy jelenlétében történt a testfenyítés. A verés végrehajtásában tehát meghatározó jelentősége van annak hogy hol, mikor és mivel foganatosítják a büntetést.

Összhangban a fentiekkel a testi büntetéseket olyan helyen hajtották végre, ahol természetszerűen nagy a tömeg. Így vásártéren, főtéren, templom előtt vagy mellett, megyeháza, városháza, illetőleg börtön bejáratánál. Szinte minden helységnek volt pellengére¹⁷, szégyenoszlopa, melyet a település központi helyén állítottak föl. A pellengér állhatott önállóan a főtér közepén, de támaszkodhatott a templom falának, a városháza oldalának is. Építhették kőből, kovácsolhatták fémből, faraghatták fából. Ez utóbbit nevezték szégyenfának is. Legtöbbjük egyszerű oszlop, de az előljáróság leleményétől függően képezhetett átmenetet a kalodába zárás vagy keresztrefeszítés között, az elítélt megbilincselésének különféle formáival.

A szabad királyi városok, a pallosjogú uradalmak akasztófával is rendelkeztek. Sokszor a jelentőség növelése érdekében a kivégzőhelyen foganatosították a verést. Előfordult az is, hogy a nagyobb tanulság kedvéért a bíróság előírta: az ütlegelést ott kell elvégezni, ahol az elítélt a bűncselekményt megvalósította.

A bírák a legváltozatosabb eszközöket adták a hóhér (fogdmeg, pandúr, esetleg a sértett vagy az elkövető szűkebb közösségéhez tartozó társ) kezébe. Szent István korában tudjuk — a püspöki büntetést ostorral kellett végrehajtani.

¹⁵ projectum = tervzet, javaslat

¹⁶ intramurán, azaz intra muros = nem nyilvánosan, bizalmasan, titokban, a falakon belül

¹⁷ pellengér = megszállító büntetésre ítélt bűnös kikötésére, bezárására szolgáló, köztéren álló oszlop vagy ketrec

Az *ostor* idővel elterjedtebbé vált formája a több szíjból összefont, az ostornál rövidebb és természetesen vastagabb *korbács*. A közönséges, egyszárú korbácsot később fölváltották a két- és többágú variációk. A leghírhedtebb típusa az ún. „kilencfarkú macska” volt.

Annyok Sára nyelveskedésért 1734. augusztus huszadikán, Szegeden 30 kancsukaütést szenvedett el. A *kancsuka* is a korbács egyik válfaja, csak rövidebb a nyele, és karikában végződik. Az erdőrendészeti kihágás és a betakarítási időben indokolatlanul félbehagyott munka büntetése 1770-ben Kassán *bikacsók* volt. Ez a sajátos népi fenytőeszköz eredetileg megszégyenítő jellegű, mert szárított bika- vagy ökörhímvesszőből készült. Alapanyaga utóbb bőrre, gumira módosult; ebből származik az újabb korok gumibotja.

A verés legáltalánosabb instrumentuma¹⁸ azonban a *bot* és a *vessző* (pálca) volt. A különbség a vastagságban és a hajlékonyságban van. A bot ütése keményebb, veszélyesebb, a vesszőé csipősebb, fájdalmasabb. A vesszőt általában mogyoróbokorról vagy nyírfáról metszték, karhosszúságúra vágták. Vastagsága körülbelül egy ujjnyi volt.

A botütést szinte mindenért lehetett kapni. Tűzveszélyes pipázásért (Doboka vármegye, 1759), koldulásért (Pest vármegye, 1730), henyélésért (Kraszna vármegye, 1773), káromkodásért (Borsod vármegye, 1712), enyelgésért könnyűvérű nőkkel (Szentgyörgyváros, 1769), vagy akár azért, mert valaki nem gyűjtött Sarlósboldogasszony napjáig 50 verebet élve vagy döglötten (Doboka vármegye, 1759).

A vesszőzésből alakult ki a *seprűzés*, melynek mibenlétére egy 1782-ből származó kecskeméti ítélet világít rá. A 13 éves Csabai Pál „esztendeit föllyül haladó gonoszságból” káromkodott, ezért „összekötött vesszőkkel mezítelen alfele 45 ütésekkel jól csapattassék meg”. A seprű tehát összekötött vagy marokra fogott vesszőnyaláb. A seprűzés latinból eredő, közhasznú magyar neve a virgáztatás, virgácsoltatás.

A seprűzések kategóriájában különbség van a kisseprűzés és a megseprűzés között. A *kisseprűzés* egyben a helységből történő kiverést, kitiltást is jelképezte. A végrehajtást illetően jóval súlyosabb a *megseprűzés*nél, hiszen egyfelől határozatlan számú ütleget kellett elviselnie a bűnösnek, másfelől mindvégig lábon kellett maradnia, sőt igyekeznie kellett, hogy a kinszenvedésnek végét jelentő helységhatárig mihamarabb eljusson.

A kialakult gyakorlat szerint az ostor és a korbács a 18 év alatti gyermekek és a nők, a bot pedig a férfiak kizárólagos büntető eszközének számított. A verés eszközeit színesítették a foglalkozási szerszámok is. 1684-ben Munkács városában 40 *lapátütést* róttak ki egy férfira káromkodásért. A lapát mint ütlegelő instrumentum főként városokban alkalmazott megoldás, összefüggésben a céhek munkaeszközeivel. Helyenként a lapátütés a céhbe fogadás, a lovaggá ütés mintájára a céhtaggá avatás aktusának elengedhetetlen része. (A lapát feje kerek, nyele hosszú. Leginkább a péklapáthoz, vagy egy nagyméretű fakanálhoz hasonlít.)

Továbbfejlesztett változata az ún. *furatos*. Ez egyetlen egy dologban tér el elődjétől, mégpedig, hogy a feje: lyukak. A furatnak, a lyuknak az a funkciója, hogy a lecsapódó eszköz ne szorítsa maga alá a levegőt, ne akadályozza az ütés erejét, hanem a résen átengedve jóval nagyobb erővel érjen célba. Rozsnyón, a XVIII. században azokat a tolvajokat, akik nem tudták lopásukat 12 Ft pénzbüntetéssel megváltani, „25 lapocka” ütésre ítélték. A *lapocka* egyik végén nyélben, másik végén kiszélesedő lapban végződő, lapocka formájú büntetőszerszám. A lapátból fejlődött ki, de vele nem a hátra vagy az ülepre mérték ütések, hanem kizárólag a talpra.

¹⁸ instrumentum = eszköz

Munkaeszköz jellegű az ún. *csákányütés*, amely csákánynyéllel történő megbotozást jelent, lényegében tehát a botbüntetés sajátos válfaja. Az 1728-ban megfogalmazott kolozsvári Tömlöcz Rendtartás szerint a legsúlyosabb büntetés a lapátütés.

Csupán a teljesség kedvéért említjük föl Vajna Károly nyomán a katonaságnál, főként a lovasságnál alkalmazott módozatokat. Ők is igénybe vették munkaeszközeiket, így a *pakolószíjat*, a *kengyelszíjat*, a *farmatingot*. Előfordult még büntető gyakorlatunkban a (cipő-) *talpbőrrel verés*, ez lényegében nem különbözik a lapockacsapásoktól; továbbá a szájbaverésre, pofoncsapásra alkalmazott *bőrszíjverés* is.

A súlyosabb végrehajtás kedvéért a magistratusok¹⁹ újabb és újabb módozatait találták ki a fájdalomkokozásnak. Kraszna vármegye a gyengeelméjű, parázna Szabó Erzsébetet 1728-ban *tövissel való megcsapásra* ítélte. A hóhér a végrehajtásban igyekezett emlékezetesebbé tenni az ütlegetést, ez okból a virgácsot, a seprút méregbe mártotta. A sebes testbe szivárgó méreg nehezen múló gyulladásokat, hosszú ideig tartó gyengélkedést idézett elő.

Arról, hogy hogyan kell végrehajtani a verést, a bíróságok ritkán rendelkeznek olyan precizitással, mint 1907. december 30-án Kecskemét ítélőszéke: „rán-tassék le és megnyomattatván nyaka és lába rúddal, jól pálcáztassék meg”. A bírák bölcsen fejet hajtottak a carnifex²⁰ szakértelme előtt átengedve neki a döntést.

A gyakorlatban leginkább alkalmazott instrumentum az ún. *deres* volt. Ez egy egyszerű fapad, melyhez hozzákötözték, -vasalták, -bilincseltek a verés idejére az elítéltet. Helyenként kerekekre szerelték a botozópadot, hogy könnyen a megjelölt színhelyre lehessen gurítani. Másutt a pellengérhez, szegényfához kötözve, állva viselte a csapásokat az elítélt. A kisöprűzés közben — mint már említettük — támasz nélkül, saját lábán kellett az ütlegetet kiállni.

A testi büntetések története Európában véget ért a XX. században. A civilizáció alacsonyabb fokán álló társadalmakban a testi büntetések — valamint a halálbüntetés egykori formái ma reneszánszukat élik. Afrika távoli államaiból, az iszlám országaiból naponta kapunk a sajtó útján híreket, gyakran fotóval illusztrált tudósításokat testfenyítő büntetésekről.

Dr. Kabódi Csaba — dr. Mezey Barna

Ajánlott irodalom

Angyal Pál: A magyar büntetőjog tankönyve, Athenaeum, Budapest, 1909.

Bónis György—Sarlós Márton: Egyetemes állam- és jogtörténet, Tankönyvkiadó, Budapest, 1957.

Cesare Beccaria: Büntett és büntetés, Franklin Társulat, Budapest, 1916.

Csizmadia Andor—Kovács Kálmán—Asztalos László: Magyar állam- és jogtörténet, Tankönyvkiadó, Budapest, 1972.

Dombovány Géza: Fenyítő eljárás és büntetési rendszer Pest megyében a XIX. század első felében. Rényi Károly kiadása, Budapest, 1906.

Eckhart Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet, Politzer Zsigmond és fia, Budapest, 1946.

Fayer László: Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye, Magyar Tudományos Akadémia kiadása, Budapest 1896—1902.

Hajdú Lajos: Az első (1795-ös) magyar bünte-

tőkódex-tervezet, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1971.

Hajdú Lajos: Büntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában, Magvető, Budapest, 1985.

Jakab Elek: Oklevéltár Kolozsvár Története második és harmadik kötetéhez, Egyetemi Könyvnyomda, Budapest, 1888.

Lehoczky Tivadar: Beregvármegye Monographiája, Polacsek kiadás, Ungvár, 1881.

Széll Farkas: Testi Büntetések A Debrecen Városi Régi Jogban, László J. kiadása, Debrecen, 1903.

Szongott Kristóf: Szamosújvár Sz. kir. Város Monographiája, Todorán Ede kiadása, Szamosújvár, 1901.

Szilády Áron—Szilágyi Sándor: Török-Magyarok Történelmi Emlékek, Eggenberger, Pest, 1863.

Vajna Károly: Hazai régi büntetések, Lőrincz János Univers Könyvnyomdája, Budapest, 1907.

¹⁹ magistratus = magas hivatalban lévő személy

²⁰ carnifex = ítéletvégrehajtó